

Nina Tuš Špilak

OBRAVNAVANJE ISTOSPOLNIH DRUŽIN V SLOVENSКИH VRTCIH

UVOD

Družina, ki jo v članku razumemo kot dvo-generacijsko skupnost odrasle osebe ali več odraslih oseb in otroka oziroma otrok, je ena od temeljnih družbenih institucij. Vseskozi se spreminja in danes smo priče pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik. Starševstvo nima nujno samo in predvsem biološke razsežnosti, ampak tudi socialno-čustveno, zato govorimo tudi o socialnem starševstvu, ki temelji na moralni odgovornosti.

Pri prepoznavanju in sprejemanju vseh oblik družin in družinskih skupnosti, tudi istospolnih družin,¹ imajo poleg družine, v kateri posameznik živi, pomembno vlogo vrteci in predšolska vzgoja. Takoj po rojstvu je namreč posameznik vključen v že izoblikovano in organizirano družbeno skupnost z določenimi družbenimi odnosi, kulturo, razmerji ipd. In ena od prvih institucij, v katero je posameznik vključen, je prav vrtec, saj je dopolnilni člen družine oz. družinske vzgoje in skupaj z družino opravlja primarno socializacijo, ta pa je ključna za vsakega posameznika in njegov nadaljnji razvoj, kajti otroci izoblikujejo osebnost in vedenjske vzorce še pred začetkom šolanja (Hribar 2003).

Po 57. členu ustave Republike Slovenije je izobraževanje, razen osnovne šole, svobodno. Čeprav vključitev predšolskih otrok v vrtec tako ni obvezna, se za ta korak odloči veliko staršev.² Zakon o vrtcih (1996) predšolsko vzgojo opredeljuje kot sestavni del vzgoje in izobraževanja. Poteka po načelih demokratičnosti, pluralizma, enakih možnosti za otroke in starše, upošteva različnosti med otroki, pravice do izbire in drugačnosti, ohranjanja ravnotežja med različnimi vidiki otrokovega telesnega in duševnega razvoja ter avtonomnosti, strokovnosti in odgovornosti zaposlenih. Otroci v vrtcu preživijo pomemben del razvojnega obdobja, ko se najbolj oblikujejo. Prav zato je izjemno pomembno, da se pri delu v vrtcu prepletajo različna področja dejavnosti in da vzgojno delo usmerjajo skupna načela, ki so v Sloveniji zbrana v Kurikulumu za vrtce (1999 – v nadaljevanju Kurikulum). Kurikulum je nacionalni dokument, ki vsebuje temeljna načela in cilje predšolske vzgoje, pa tudi spoznanja, da otrok dojema in razume svet celostno, da se razvija in uči v aktivni povezavi s svojim socialnim in fizičnim okoljem ter da v vrtcu v interakciji z vrstniki in odraslimi razvija družbenost in individualnost.

Enak vpliv, kot ga ima zapisani Kurikulum, pa ima v vsakodnevni dejavnosti vrtca tudi tako imenovani prikriti kurikulum, ki zajema številne elemente vzgojnega vplivanja na otroka. Čeprav niso nikjer opredeljeni, so v obliki

¹ Istospolne družine so v literaturi različno poimenovane. Z uporabo različnih pridevnikov (npr. netradicionalne, socialne, alternativne) se poudarja razlika, odmik od jedrne družine partnerjev različnega spola, ki deluje kot samoumevna predpostavka v heteronormativnem svetu (Zavišek 2008, Švab, Urek 2006, Renner *et al.* 2006). Družinske oblike, ki ne sodijo v ta okvir, morajo zato že v izhodišču dokazovati svojo normalnost, pa vendar so te družinske oblike preprosto samo družine kot katerekoli druge.

² V šolskem letu 2008/2009 je bilo v slovenske vrtce vključenih več kot 70 % vseh otrok iz starostne skupine 1–5 let (Statistični urad RS).

Preglednica 1: Primerjava rezultatov izbranih raziskav glede govora o homoseksualnosti v šoli, načina obravnave in predstavitve homoseksualnosti ter izkušenj LGBT oseb z nasiljem v šolskem prostoru zaradi spolne usmerjenosti.

		Vsakdanje življenje gejev in lezbijk	Vsakdanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji	Družbena izključenost mladih lgbt oseb
Govor o homoseksualnosti v šoli	Nič/ne spomnim se	46 %	61 %	več kot 43 % respondentk meni, da se o homoseksualnosti ne govori ali pa se poskuša govor o njej utišati
	Malo	45 %	36 %	
	Veliko	9 %	3 %	
Način obravnave in predstavitve homoseksualnosti	Negativno	18 %	več kot 91 % respondentk ni zadovoljnih z informacijami, ki jih dobijo od učiteljev	43 %
	Neutrhalno	64 %		
	Pozitivno	17 %		
Izkušnja nasilja v šoli zaradi spolne usmerjenosti	Da	53 %	36 %	53 %
	Ne	47 %	64 %	47 %

posredne vzgoje velikokrat učinkovitejši od neposrednih vzgojnih dejavnosti, ki so opredeljene v Kurikulumu za vrtce. Kot pravi E. Bahovec Dolar v Bahovec Dolar, Bregar Golobič (2004: 28–32), vrtec tako ni samo prenašalec znanja, temveč tudi mesto izvajanja oblasti. Vzgojno-izobraževalno delo v vrtcu zato ni samo vprašanje ožje strokovne usposobljenosti vzgojiteljic in njihovih pomočnic³, temveč je vselej že vprašanje notranjega pedagogovega razmerja do širšega družbenega, kulturnega, ideološkega konteksta.

V članku predstavljamo preliminarne izsledke prve sociološke študije o odnosu vzgojiteljic in njihovih pomočnic v slovenskih vrtcih do istospolnih družin. Članek je sestavljen iz dveh delov. V prvem bomo preučili izsledke raziskav o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, s posebnim poudarkom na tistih vsebinah, ki se dotikajo šole. V drugem, empiričnem delu pa bomo najprej v Kurikulumu za vrtce (1999) poiskali potencialne nastavke za razpravo o istospolnih družinah v vrtcih, potem pa predstavili izsledke raziskave »Slovenski vrtci in otroci iz istospolnih družin«.⁴

RAZISKAVE O GEJIH IN LEZBIJKAH V SLOVENIJI

V Sloveniji še ni bilo narejene raziskave o položaju in obravnavanju istospolnih staršev in njihovih otrok v vrtcih, izvedenih pa je bilo nekaj, večinoma manjših raziskav o istospolno usmerjenih in njihovem položaju v šoli. Čeprav se zavedamo, da se načini dela, učenja in izobraževanja v šolah in vrtcih razlikujejo, menimo, da nam rezultati že opravljenih raziskav omogočajo širši vpogled v procese vzgoje in izobraževanja. Zanimalo nas je, ali v šolah govorijo o homoseksualnosti, kako jo predstavijo oziroma obravnavajo, kakšna je obravnava homoseksualnosti v učnih načrtih in kakšne so izkušnje mladih lezbijk, gejev, biseksualcev in transspolnih (lgbt) oseb z nasiljem zaradi svoje spolne usmerjenosti v šolskem prostoru. Pri odgovorih na ta vprašanja smo se opirali na rezultate štirih raziskav:

- »Vsakdanje življenje gejev in lezbijk« (Švab, Kuhar 2005),
- »Vsakdanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji« (Maljevac *et al.* 2008),
- »Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov« (Komidar 2008),
- »Družbena izključenost mladih lezbijk, gejev, biseksualcev in transspolnih (LGBT) oseb« (Takacs 2009)⁵.

³ Izraz »vzgojiteljice in njihove pomočnice« se v celotnem članku nanaša tudi na vzgojitelje in njihove pomočnike. Enako izraz »korespondentke« v članku zajema oba spola.

⁴ Raziskava je del doktorskega študija avtorice članka na Fakulteti za družbene vede. Raziskava je bila izvedena pod mentorstvom dr. Romana Kuharja in somentorstvom dr. Alenke Švab.

⁵ Raziskava ni bila izvedena zgolj v Sloveniji, pač pa tudi v 37 drugih evropskih državah. Predstavljeni rezultati raziskave v članku vsebujejo podatke za vse vključene države.

Rezultati raziskav za slovenski vzgojno-izobraževalni sistem kažejo, da se v šolskem prostoru o homoseksualnosti ne govori oziroma se o njej govori zelo malo (to meni več kot 90 % vprašanih). Pri tem moramo upoštevati, kot na podlagi rezultatov raziskave poročata Švab in Kuhar (2005: 33–35), da je dostopnost informacij o homoseksualnosti v šoli odvisna od generacije anketirancev; mlajši so namreč pogosteje odgovorili, da v šoli govorijo »kar nekaj« o homoseksualnosti, starejši anketiranci pa poudarjajo, da se v šoli niso pogovarjali o homoseksualnosti. Respondenti vseh izbranih raziskav tudi menijo, da je homoseksualnost velikokrat – od 18 (Švab, Kuhar 2005) do 43 % (Takacs 2009) – predstavljena negativno oziroma se poskuša govor o njej utišati.

Podatki o nasilju v šolskem prostoru kažejo, da so šole razmeroma nevaren prostor za istospolno usmerjene posameznike/ce: 36–53 % vprašanih gejev in lezbijk je že doživelo nasilje v šoli zaradi spolne usmerjenosti. Opozoriti želimo na izsledke o izvajanju nasilja učiteljev/ic nad lgbt osebami. Maljevac in Magić (2009: 95–103) ugotavljata, da je vsaj 9 % vprašanih dijakov/inj doživelo vsaj en primer verbalnega nasilja učiteljev/ic zaradi svoje spolne usmerjenosti. Podobno ugotavlja Takacs (2009: 48–67) za evropski prostor, ko pravi, da je 14 % vprašanih poročalo, da so njihove negativne šolske izkušnje v celoti ali delno povzročili učitelji/ice. Piše tudi, da je bilo v nekaj primerih zaznati homofobijo tudi na institucionalni ravni, kakor da bi bil heteroseksizem del šolske politike.

Analiza učnih načrtov in šolskih učbenikov je pokazala, da učni načrti (razen za družbo v petem razredu⁶) ne vsebujejo izrecno zapisanih ciljev in standardov znanja, ki bi se nanašali na obravnavo istospolne usmerjenosti. Poleg tega

Komidar (2008) ugotavlja, da so učni načrti na več mestih heteronormativni, saj vselej poudarjajo zgolj heteroseksualno zvezo in družino. Učbeniki omenjajo skorajda vse vrste družin, razen istospolne družine, hkrati pa vse razlage družine izhajajo iz predpostavke, da ta nastane, ko se odrasel fant in dekle poročita in imata enega ali več otrok. Tudi besedila z ljubezensko tematiko izhajajo iz heteronormativne predpostavke, da se vsi posamezniki in posameznice zaljubijo v osebo nasprotnega spola (*op. cit.*: 3).

Takacs (2009: 48–67) na podlagi pričevanj respondentov ugotavlja, da se v šolah in učnih načrtih vprašanj, povezanih z lgbt, praviloma ne omenja, se jih poskuša zamolčati oziroma se homoseksualnost predstavlja kot nekaj negativnega, denimo v povezavi z boleznijo (homoseksualnost je bolezen, povezava z virusom HIV, aidsom), grehom, nenaravnim bivanjem ipd.

Predstavljene raziskave kažejo, da je slovenski šolski prostor izrazito heteronormativno naravnani. V šolah se o homoseksualnosti skorajda ne govori, tudi učne vsebine ne vsebujejo ciljev znanja, ki bi obravnavali to tematiko. Govor o tej temi je še vedno tabu, prav tako pa vodstvo in učitelji ne kažejo zanimanja za te vsebine, čeprav jim jih nevladne organizacije ponujajo.⁷ Vse raziskave tudi ugotavljajo, da so šolski prostori za istospolno usmerjene razmeroma nevaren prostor, saj jih je večina v šolah že doživela nasilje zaradi svoje spolne usmerjenosti. Med izvajalci nasilja so tudi učitelji/ce, ki imajo seveda lahko različna osebna stališča in vrednote v odnosu do homoseksualnosti, vendar mora biti vzgojno delovanje v javni šoli skladno s formalnim okvirom vrednot, to pa pomeni, da morajo učencem zagotoviti informacije in znanje, ki temeljijo na znanstvenih ugotovitvah, ter si prizadevati

⁶ Učni načrt za družbo v petem razredu v okviru tematskega sklopa z naslovom »Domača pokrajina« izrecno zapiše cilje znanja, ki vključuje obravnavo tematike istospolne usmerjenosti. Učenci naj bi v okviru sklopa med drugim spoznali »razlike med ljudmi v skupnosti: po spolu, starosti, religiji, spolni usmerjenosti, etični pripadnosti ter družbene, socialne in kulturne razlike« (Komidar 2008: 30–31).

⁷ Legebitra je zaradi pomanjkanja vsebin o spolni usmerjenosti leta 2002 izvedla projekt »Kje je homoseksualnost v učnem načrtu?«. Približno 100 slovenskih šolam je ponudila brezplačne delavnice o homoseksualnosti. Več kot 90 % šol se na delavnice ni odzvalo, največkrat zato, ker so menili, da tema ne sodi v šolski prostor, nekaj pa jih je tudi menilo, da gre za promoviranje homoseksualnosti (Maljevac, Magić 2009: 98–102).

za uveljavljanje načela nediskriminacije in spoštovanja dostojanstva vsake osebe (Kovač Šebart, Krek 2009: 96).

RAZISKAVA »SLOVENSKI VRTCI IN OTROCI IZ ISTOSPOLNIH DRUŽIN«

Metodologija

Raziskovanje področja slovenskih vrtcev in istospolnih družin je pomembno, ker je tema istospolnih družin med vzgojiteljicami in njihovimi pomočnicami po eni strani povsem neznana, po drugi strani pa raziskave kažejo, da je v Sloveniji že nekaj istospolnih družin, ki imajo predšolske otroke (Sobočan 2008). V raziskavi smo najprej analizirali Kurikulum za vrtce (1999) in poskušali ugotoviti, ali vsebuje zapisane cilje in standarde, ki se nanašajo na obravnavanje istospolnih družin, hkrati pa smo želeli s pomočjo spletnega anketnega vprašalnika, ki smo ga razposlali na vse slovenske vrtce (uporabili smo javno dostopno bazo podatkov Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije), ugotoviti, kako se vzgojiteljice in njihove pomočnice v vrtcih spoprijemajo s to tematiko in kako jo, če sploh, predstavljajo otrokom.

K raziskavi smo povabili samo vzgojiteljice in njihove pomočnice (po podatkih Statističnega urada RS je bilo v šolskem letu 2009/2010 v slovenskih vrtcih zaposlenih 8906 vzgojiteljic in njihovih pomočnic), ne pa drugih strokovnih delavcev vrtca (uprava, svetovalni delavci in drugi), saj so nas zanimali samo mnenje in izkušnje tistih, ki vsak dan delajo z otroki. V raziskavo smo vključili 354 slovenskih vrtcev, 927 skupaj z vsemi enotami (Ministrstvo za šolstvo in šport 2010).

Vprašalnik je bil razdeljen v štiri sklope s skupaj 33 vprašanji. Prvi sklop je zajemal demografske podatke, drugi se je nanašal na vsebino Kurikuluma za vrtce, v tretjem smo spraševali po osebnem mnenju in pogledih vzgojiteljic in njihovih pomočnic o istospolnih partnerstvih in istospolnih družinah, četrta pa se je nanašal na izkušnje in odnos do istospolnih družin in njihovih otrok v vrtcu. Na zadnji del vprašanj so odgovarjale samo vzgojiteljice

in njihove pomočnice, katerih vrtce obiskuje vsaj en otrok iz istospolne družine.

Prvi del raziskave je potekal v dveh delih. Na vse slovenske vrtce smo 27. maja 2010 poslali elektronsko pošto in vzgojiteljice in njihove pomočnice povabili k sodelovanju (odziv N = 239). Na vrtce smo 8. junija 2010 znova poslali elektronsko pošto in vse, ki še niso sodelovali, še enkrat povabili k sodelovanju. Tokrat smo ponudili tudi možnost izpolnjevanja vprašalnikov v papirni obliki. Pet vrtcev je to možnost izkoristilo, zato smo vsem petim skupaj poslali 164 vprašalnikov. Anketiranje smo končali 30. junija 2010. Prejeli smo 441 vprašalnikov, od tega 94 v papirni obliki. Iz analize smo izključili 33 vprašalnikov, ker niso bili izpolnjeni oziroma je bilo izpolnjenih samo nekaj vprašanj. V končni vzorec je bilo zajetih 408 izpolnjenih vprašalnikov (od skupaj 8906 vzgojiteljic in njihovih pomočnic v Sloveniji, se pravi 5 % celotnega števila). Nanje je odgovorilo skoraj 99 % žensk in dober odstotek moških, od tega je bilo 70 % vzgojiteljic (nobena vzgojitelja) in 29 % pomočnic vzgojiteljic in 1 odstotek pomočnikov vzgojiteljic.

Rezultati raziskave

Kurikulum

Analiza Kurikuluma je pokazala, da temelji na načelih enakih možnosti in upoštevanja različnosti med otroki. Vrtec kot izvajalec primarne socializacije si mora zato prizadevati, da otrok v vrtcu pridobi konkretne izkušnje uresničevanja temeljnih človekovih pravic in demokratičnih načel, otrok se mora naučiti sprejemanja različnosti in upoštevanja enakopravnosti in nediskriminiranosti, Kurikul pa zapoveduje tudi to, da je treba upoštevati otroka kot posameznika. V raziskavi je več kot 97 % vprašanih napisalo, da v vrtcu učijo otroke spoštovati človekove pravice, enakopravnost, strpnost in sprejemanje drugačnosti. Več kot 93 % vprašanih je menilo, da v vrtcu otroke učijo enakopravnosti spolov, ker jim to zapoveduje tudi Kurikulum.

Čeprav je 93 % respondentk napisalo, da v vrtcu otroke učijo enakopravnosti spolov,

Preglednica 2: Stališča vzgojiteljic in njihovih pomočnic glede enakopravnosti spolov (trditve izhajajo iz Kurikuluma za vrtce).

	Sprejemljivo je, če fante bolj spodbujamo pri gibalnih dejavnostih.	Če fant joka, je primerno, če mu rečem, da fantje ne jokajo.	Nič ni narobe, če se fantje igrajo s punčkami.	Ni primerno, da se punčke igrajo z avtomobili.
Strinjam se	17 %	2 %	79 %	4 %
Niti se ne strinjam, niti se strinjam	15 %	2 %	12 %	12 %
Ne strinjam se	68 %	96 %	9 %	84 %

jih je med temi 17 % vendarle menilo, da je sprejemljivo, če dečke nekoliko bolj spodbujajo pri različnih gibalnih dejavnostih, več kot 2 % se zdi primerno, da dečku, ki joka, rečejo, da fantje ne jočejo, skoraj 9 % vprašanim se zdi narobe, če se deček igra predvsem s punčkami in podobnimi igračkami, skoraj 4 % vprašanih pa meni, da ni primerno, če se deklica igra večinoma z avtomobilčki in drugimi igračkami za fante.

Takšna stališča so v nasprotju s Kurikulomom, ki predvideva, da odrasli v vrtcu »deklice in dečke enako spodbujajo, da se vključujejo in preizkušajo v različnih zvrsteh gibalnih dejavnosti« (Kurikulum 1999: 18) in da ima »otrok možnost rahljanja stereotipov, povezanih z razliko med spoloma« (*op. cit.*: 33). Zakaj so nekatere vzgojiteljice in njihove pomočnice kljub Kurikulumu odgovarjale seksistično? Slednje bi lahko pripisali dejstvu, da, čeprav je v sodobnosti vrsta zunanjih izrazov moškosrediščne kulture manj vidna ali jih ni več, to še ne pomeni, kot pravi M. Jogan (2006: 2–8), da je androcentrizem izkoreninjen, saj se moškimi še vedno pripisuje vlogo aktivnih, močnih, agresivnih, ženskam pa vlogo pasivnih, molčečih, poslušnih, skromnih itd. Vrtci namreč pripravljajo posameznika na vloge, ki jih bo v družbi opravljal v odraslosti. S preferiranjem določenega ravnanja po spolu pa se otroci naučijo seksističnih načinov razmišljanja in delovanja, ki so skriti v kulturi, jeziku, igrah, igračah, pravljicah in institucijah samih.

Dodatni razkorak med cilji, zapisanimi v Kurikulumu, in prakso je raziskava pokazala tudi pri vprašanju obravnave seksizma, rasizma in nacionalizma v vrtcu. Več kot 31 % vprašanih se ne strinja, 23 % pa se glede tega ni moglo odločiti (skupaj več kot polovica vseh

vprašanih), da je pomembno otroke že v vrtcu seznaniti s seksizmom, rasizmom in nacionalizmom, čeprav je v Kurikulumu (1999: 37) opredeljena dolžnost odraslih, da

seznanjajo otroke s seksizmom in rasizmom oziroma nacionalizmom ter ne dopuščajo pripomb, nagovarjanj in dejanj, ki ljudi stereotipizirajo.

Res je, da vzgojiteljice in njihove pomočnice vložijo v delo osebne napore, s tem pa tudi svoje predstave in stališča, in da na vzgojno ravnanje vplivajo osebne značilnosti, preteklost in situacijski faktorji (Hribar 2003: 27), vendar so kljub temu zavezane pomagati zlasti pri odpravljanju neenakopravnosti med spoloma (Novak 2004: 69–70). Kurikulum to tudi eksplicitno navaja. Razkrojavanje seksizma in spolnih stereotipov lahko vzgojiteljice in njihove pomočnice med drugim dosežejo tudi tako, da so vse igrače dosegljive vsem otrokom. K temu pripomorejo pozitivne spodbude vzgojiteljic in njihovih pomočnic npr. dečkom, če se igrajo s punčkami in kuhajo za štedilnikom ali pokažejo čustva, in deklicam, če se igrajo z avtomobili in drugimi »igračami za fante«. Kurikulum (1999: 35) namreč navaja, da

ima otrok možnost pridobivati konkretne izkušnje z menjavanjem vlog, povezanih z razliko med spoloma.

Govor in predstavitev homoseksualnosti in istospolnih družin

Ko govorimo o obravnavi homoseksualnosti in istospolnih družin v vrtcih, ne smemo pozabiti, da mora, kot pojasnjujeta Kovač Šebart in Kuhar (2009: 42) v uvodniku posebne številke

Preglednica 3: Predstavitev ljubezni, istospolne ljubezni in istospolnih družin otrokom v vrtcu.

	Ali se pogovarjate o ljubezni?	Ali omenjate ljubezen med osebami istega spola?	Ali ste kdaj omenjali istospolno družino?
Da	97 %	35 %	25 %
Ne	3 %	65 %	75 %

Preglednica 4: Razlogi za neomenjanje istospolnih družin v vrtcih.

V skupini ni bilo nobenega otroka iz istospolne družine.	58 %
Otroci ne bi razumeli, kaj je istospolna družina.	12 %
Takšna družina ni prava družina.	6 %
Kurikulum za vrtce tega ne predvideva.	5 %
O teh družinah nimam nobenih informacij.	14 %
Starši se niso strinjali, da bi o tem govorili z otroki.	1 %
Drugo.	4 %

Sodobne pedagogike o homoseksualnosti v šoli, vzgojno-izobraževalni proces temeljiti na simbolni matrici vrednot, ki vsebuje vrednote, kot so človekove pravice, strpnost, solidarnost, pravna država, in da mora biti znanje posredovano na objektivni, kritični in pluralistični način, na način, ki ne vodi v indoktrinacijo.

Z raziskavo smo ugotovili, da se več kot 97 % vprašanih v vrtcu z otroki pogovarja o ljubezni, od tega jih 65 % ne omenja ljubezni med osebami istega spola, 75 % vprašanih pa ne omenja istospolnih družin. Razlogi za molk o istospolnih družinah so različni.

Največ vprašanih, več kot 58 %, istospolnih družin ne omenja zato, ker menijo, da v skupini nimajo nobenega otroka iz istospolne družine⁸ oziroma, kot pravi ena izmed respondentk:

V našem okolju jih še ni, morda imamo tudi vzgojitelji še težave (upam, da ne predsodke), ker gre zlasti v vašem okolju še za izredno tabu temo in tudi sama nimam povsem izdelanega mnenja glede otrok v istospolnih družinah – prvi otroci istospolnih partnerjev bodo namreč orali ledino na tem področju v

naši družbi in bodo žal deležni zavračanja s strani družbe in okolja, dokler ne bo to postal normalen pojav. (Vzgojiteljica, 31.)⁹

Takšno ravnanje je v nasprotju s Kurikulumom, saj v njem jasno piše (Kurikulum 1999: 34), da »otrok v vrtcu spoznava različne oblike družine in družinskih skupnosti«. Zato je pomembno, kot poudarja Pan (2009), da se tudi v vrtcih obravnava vprašanje spola in spolne usmerjenosti, s tem pa tudi istospolne družine. Molk in izogibanje tematiki o istospolnih družinah in homoseksualnosti ter odnos »v mojem okolju jih ni« namreč eksplicitno sporočajo, kako očitno homofobični so vsi, ki trdijo, da v njihovi bližini ne raste nič, kar v običajni raznovrstnosti sicer mora rasti (*op. cit.*: 189–200). K razmišljanju o tem je pripomogla tudi naša raziskava.

Nekako še nisem pomislila na to [da bi govorila o istospolnih družinah], ker v moji neposredni bližini ni takšne družine. Mi pa je ta anketni vprašalnik dal razmislek v tej smeri. (Vzgojiteljica, 34.)

Med respondentkami je 4 % vprašanih poročalo, da istospolnih družin ne omenjajo zaradi drugih razlogov, ki niso bili navedeni

⁸ Na tem mestu moramo poudariti, da je v nadaljevanju 20 odstotkov tistih, ki so rekli, da istospolne družine ne omenjajo, ker v skupini ni otroka iz istospolne družine, trdilo, da ne vedo, ali imajo v skupini otroka iz istospolne družine (to pomeni, da so hipotetično lahko otroci iz istospolne družine v resnici v vrtcu).

⁹ Izjave smo opremili s poklicem in starostjo respondentke. Če je istega leta rojenih več respondentk z istim poklicem, smo dodali še zaporedno številko.

kot možnost izbire. Največ teh meni, da o istospolnih družinah ne govorijo, ker menijo, da so nenaravne, veliko jih tudi meni, da istospolnih družin ne omenjajo iz navade.

Zadnje leto, ko javnost dviga toliko prahu okoli te deviantne (beri: nenaravne) oblike spolnega življenja, delam v skupini malčkov (1–3 leta) in zato tematike nismo odpri. Otroci so iz zdravih družin in nimajo nobenih izkušenj istospolnih družin, zato ni primerno, da z njimi govorim o tem. (Vzgojiteljica, 44.)

[Družin istospolnih partnerjev ne omenjam] iz navade, da so družina oče, mati, otrok. (Vzgojiteljica, 29.)

Izjavi nista zgolj v nasprotju s cilji Kurikuluma, pač pa v njima lahko razberemo tudi heteronormativne predpostavke, ki se kažejo kot naravne. Poleg predstav o naravnosti določene vrste družine, ki pa je vendarle družbena, ne naravna institucija, razloge za odsotnost razprave o istospolnih družinah v vrtcih lahko iščemo tudi v strahu pred odzivi nekaterih staršev, ki izhajajo iz podobnih stališč kot omenjeni vzgojiteljici.

Trenutno imam premajhne otroke in smo spoznavali le svojo družino. Je pa dilema, kako bi starši reagirali na to, da njihovim otrokom razlagam o tem. V letih dela v vrtcu sem mogoče le posameznikom razložila, če je nanesa beseda, npr. pri igri v koticu dom in so iskali mojo razsodbo, da je mogoče, da imata dve mamici ali dva očka otroka in da se imata rada. Otrokom je bilo to dovolj in jih niso zanimale podrobnosti. (Vzgojiteljica, 33.)

Glede pravice staršev do tega, da so otrokom v javni šoli (in tudi vrtcu) predstavljene določene teme, Kovač Šebart v Kovač Šebart, Krek (2009) jasno poudari, da mora biti univerzalna matrika vrednot nadrejena vzgoji in interpretaciji, to pa velja tudi takrat, ko gre za vrednotenje in opredeljevanje, ki lahko legitimno posežeta v prepričanje staršev in zavezujeta k neindoktrinaciji. V javni šoli in vrtcu se tako upoštevanje pravice staršev do prepričanja in vzgoje konča z vrednostnim sistemom človekovih pravic.

Naloga vzgojiteljic in pomočnic je, da si prizadevajo za uveljavitev načela nediskriminacije in spoštovanja dostojanstva vsake osebe (Kovač Šebart, Kuhar 2009: 42–43). K obravnavi vseh oblik družin in družinskih skupnosti zavezuje tudi ustava RS, saj v 14. členu prepoveduje diskriminacijo glede na posameznikove osebne okoliščine. Zato je poročanje respondentk, ki si kljub več nasprotujočim dejavnikom (lastno prepričanje, nasprotovanje staršev, pomanjkanje informacij idr.) prizadevajo za vpeljavo obravnave istospolnega partnerstva in istospolnih družin vsekakor dobrodošlo. Pomembno je namreč, da vsi otroci že v vrtcih spoznavajo različne oblike družin in družinskih skupnosti in se o njih enakovredno pogovarjajo (Bahovec Dolar, Bregar Golobič 2004: 12).

Raziskava »Vsakdanje življenje lezbijk in gejev« (Švab, Kuhar 2005) je pokazala, da je najpogostejša oblika nasilja, ki ga doživljajo lezbijke in geji, v več kot 90 % primerov psihično nasilje. Pogoste so različne oblike žaljenja (v obliki žaljivk »peder«, »lezba« ipd.), tako doma kot na ulici. Dejstvo je, da te zmerljivke uporabljajo tudi otroci v vrtcih. Osemnajstim odstotkom respondentk se ne zdi pomembno, da bi otroku, če bi uporabil besedo »peder«, razložile, kaj beseda pomeni. Tu spet lahko zaznamo razkorak s standardi, ki jih uvaja Kurikulum, saj ta predvideva (1999: 37), da odrasli

ne dopuščajo pripomb, nagovarjanj in dejanj, ki ljudi stereotipizirajo. Izogibajo se seksistični rabi jezika.

Odzivi vzgojiteljic in pomočnic ob uporabi te besede pri otrocih pa so bili različni.

Večina vprašanih (71 %) je napisala, da se s takšno situacijo še niso srečali. Sedemnajst odstotkov jih je napisalo, da so v tem primeru besedo razložili – nekateri samo otroku, ki jo je uporabil, nekateri vsem otrokom v skupini.

Otroka sem vprašala, če ve, kaj pomeni ta beseda, in mu nato razložila, kaj pomeni, ker se mu ni sanjalo, o čem govori. Odgovora ni posebej komentiral in igra je tekla naprej brez nadaljnjih komentarjev. Besede ni več uporabljala. (Vzgojiteljica 1, 44.)

Preglednica 5: Kako ste se odzvali, ko je kateri izmed otrok v vrtcu uporabil besedo »peder«?

	Kako ste reagirali, ko je kateri izmed otrok v vrtcu uporabil besedo »peder«?
Nisem še slišala, da bi kakšen otrok v vrtcu uporabil to besedo.	71 %
Besedo »peder« sem preslišala in nisem odreagirala.	4 %
Otroku sem razložila, kaj beseda pomeni.	14 %
Otroku sem razložila, kaj beseda pomeni, in ga okregala zaradi neprimerne vedenja.	2 %
Otroka sem okregala zaradi neprimerne vedenja, potem pa vsem otrokom v skupini razložila, kaj beseda pomeni.	1 %
Drugo	8 %

Preglednica 6: Razlogi proti branju pravljice, ki govori o istospolnih družini.

	Če takšne pravljice otrokom ne bi prebrali, kakšen je poglavitni razlog za to?
Menim, da imamo na voljo že dovolj drugih pravljic.	42 %
Menim, da je takšna pravljica promoviranje homoseksualnosti.	26 %
Starši otrok se s tem ne bi strinjali.	2 %
Drugo.	30 %

Otroku sem razložila, da je beseda žaljivka za nekatere odrasle. Zato ni lepo, da jo uporabljamo. Vsakega zaboli in užali. Otroci pa pedri sploh ne morejo biti in je zato nesmiselno uporabljati to besedo. Če me na drugem otroku kaj moti, mu to povem jasno in odločno, ne da bi ga žalila z nerazumljivimi grdimi besedami. (Vzgojiteljica 2, 44.)

Nekatere respondentke so napisale, da so otroku razložile pomen besede »peder« in poudarile, da obstajajo tudi drugačni ljudje. Iz izjav teh respondentk je moč razbrati, da so sicer delovale dobronamerno, vendar pa je v njihovih pojasnitvah moč razbrati heteronormativno predpostavko, v kateri je bila homoseksualnost – v sozvočju s politično korektnostjo – preinterpretirana v »drugačnost« (drugačnost od heteroseksualne norme). Drugačnost in ustvarjanje drugih je temeljna kategorija človeškega mišljenja in ima isti izvor kot stereotipi in predsodki. Gre za ustvarjanje razlike med »nami« in »njimi«, pri tem pa lastno skupino praviloma povzdiguje, preostale pa konstituiramo kot druge, ki so manjvredni, ogrožajoči ipd. (Kuhar 2009: 19).

Ob uporabi besede »peder« je tako prav, da vzgojiteljice in pomočnice otroka okarajo in opozorijo na nesprejemljivost uporabe žaljivk, vendar ni zato nič bolj res, da je biti gej dobro, lepo in prav, kakor ne biti gej. Zato morajo vzgo-

jiteljice in pomočnice otroke vzgajati v duhu enakopravnosti in nediskriminacije ter jih, kot pravi Pan (2009: 191), učiti razumevanja določenih ravnanj in prepričanj, še posebej v primerih, pri katerih ni širšega družbenega dogovora. To bi v našem primeru pomenilo: »Biti gej je enako dobro, lepo in prav, kakor ne biti gej« (*ibid.*).

Pravljice, ki predstavljajo življenje istospolnih družin

V slovenščino sta prevedeni dve pravljici, ki prikazujeta vsakdanjik istospolne družine (Schimmel 2008, Richardson, Parnell 2010). Kar 93 % respondentk v raziskavi je zapisalo, da ne poznajo nobene pravljice, ki prikazuje življenje istospolnih družin. Med njimi bi 70 % takšno pravljico prebralo otrokom v vrtcu, 11 % pa ne. Med 11 % tistih, ki pravljice ne bi prebralo, jih največ (42 %) meni, da imajo otroci na voljo že dovolj drugih pravljic, 26 % vprašanih pa take pravljice doživlja kot promocijo homoseksualnosti.

Med 30 % tistih, ki so izbrali možnost »Drugo« in pravljice ne bi prebrali, je največ takih, ki to pojasnjujejo s tem, da njihovega vrtca ne obiskujejo otroci iz družin istospolnih partnerjev.

Drugi najpogostejši razlog respondentk, ki pravljice o istospolnih družinah ne bi prebrali, je njihovo prepričanje, da je takšna družina

nenaravna. Strah pred informacijami o homoseksualnosti se velikokrat povezuje s promoviranjem istospolne usmerjenosti; če torej govorimo o homoseksualnosti, delamo »reklamo« zanj (to meni 26 % vprašanih). Po tem prepričanju je lahko že prebiranje slikanice v vrtcu, ki prikazuje življenje istospolnih družin, nekaj, kar utegne otroka zaznamovati za vse življenje. Takšnim razlogom jasno oporeka Kurikulum, ki predpisuje, da se otrok v vrtcu uči spoštovanja enakopravnosti vseh, ne glede na njihove osebne okoliščine, da »poslušaj pravljice, ki so vezane na vsakdanje življenje« (1999: 19–22) in »spoznava različne oblike družine in družinskih skupnosti« (*op. cit.*: 34).

SKLEP

Različne raziskave (Bercht 2006) dokazujejo, da je pomembno, da se otroci že pred tretjim letom starosti seznanijo s tem, da imajo nekateri otroci očeta in mamo, drugi dve mami ali dva očeta, tretji živijo samo z mamo ali samo z očetom, četrti imajo očeta in mamo, a živijo z drugim očetom in mamo itd. Vrtci, vzgojiteljice in pomočnice, imajo kot izvajalci primarne socializacije poleg staršev pri sprejemanju razlik pomembno vlogo.

Analiza Kurikuluma za vrtce je pokazala, da so v njem nastavki za govor o istospolnih družinah na več ravneh. Prva je povezana s spoštovanjem človekovih pravic, načelom enakih možnosti in enakovrednim obravnavanjem različnosti ne glede na osebne okoliščine posameznika oziroma njegove družine. Druga se dotika razprave o vsakdanjem življenju, iz katerega otroci izhajajo oziroma ga spoznavajo. Tretja pa eksplicitno pravi, da

otrok v vrtcu spoznava različne oblike družine in družinskih skupnosti [...] se pogovarja z odraslimi o družinskih članih in dogodkih doma ter se seznanja z različnimi življenjskimi navadami in oblikami družinskega in družbenega življenja v različnih kulturah in družbenih skupnostih. (Kurikulum 1999: 34–37.)

Kljub smernicam Kurikuluma pa v slovenskih vrtcih opazujemo kulturni imperializem,

ki se kaže v vzpostavljanju heteronormativnosti kot univerzalne norme. Izbrane raziskave o obravnavi homoseksualnosti in istospolnih družin, ki smo jih predstavili v članku, dokazujejo, da je vzgojno-izobraževalni prostor v Sloveniji izrazito heteronormativen. Ugotovili smo, da se v vrtcih, tako kot v šolah, o homoseksualnosti skorajda ne govori oziroma se poskuša govor o njej utišati.

Raziskave (Maljevac, Magić 2009) kažejo, da večina strokovnih delavcev vzgojno-izobraževalnega sistema v Sloveniji, učitelji/ce in drugi, ne kaže zanimanja za te vsebine, tudi ko jim jih ponujajo nevladne organizacije. Naša raziskava je na primer pokazala, da več kot 78 % vprašanih meni, da nimajo na voljo dovolj seminarjev, delavnic in informacij o istospolnih družinah, vendar pa jih kljub temu o tem več kot 80 % ne išče dodatnih informacij. Nepripravljenost nekaterih vzgojiteljic in pomočnic za predstavitev istospolnih družin otrokom, bodisi zaradi predsodkov, stereotipiziranja, nevednosti ali nelagodja ob temi homoseksualnosti bodisi zaradi lastnih moralnih in verskih prepričanj, je torej v nasprotju s Kurikulumom.

Čeprav več kot 75 % vprašanih v vrtcu ne omenja istospolnih družin, pa ne smemo pozabiti tistih 25 % vprašanih, ki to temo obravnavajo oziroma si kljub več nasprotujočim dejavnikom prizadevajo za vpeljavo obravnave istospolnega partnerstva in istospolnih družin. To je vsekakor dobrodošlo in pomembno za vse otroke, ki nimajo različnih izkušenj le s tem, v kakšni obliki družine živijo, temveč tudi s tem, kako okolje sprejema njihovo družino oziroma družine, ki jih obkrožajo.

Danes morajo vzgojiteljice in njihove pomočnice v vrtcu otroke vzgajati v duhu sprejemanja razlik, ki ne pomenijo groženj, temveč bogatijo naš vsakdan. Na vzgojno-izobraževalno delo vzgojiteljic in pomočnic v vrtcu ima velik vpliv prikriti kurikulum, ki se kaže ne samo pri vprašanju ožje strokovne usposobljenosti vzgojiteljic in pomočnic, temveč je vselej še vprašanje notranjega pedagogovega razmerja do širšega družbenega, kulturnega, ideološkega konteksta. Kljub dopuščanju različnih prepričanj in interpretacij v smislu pluralnosti pa morajo

vzgojiteljice in pomočnice upoštevati načelo človekovih pravic in spoštovanja vsakega človeka ne glede na njegove osebne okoliščine. Zato je pomembno, da otroci že v vrtcih spoznajo različne oblike družin in družinskih skupnosti ter se o njih enakovredno pogovarjajo.

Na podlagi rezultatov raziskav menimo, da bi bili za večjo prepoznavnost in sprejemanje istospolnih družin v vrtcu potrebni izobraževanje in informiranje vzgojiteljic in pomočnic o homoseksualnosti in istospolnih družinah. Prizadevati bi si morale za uveljavitev načela nediskriminacije in spoštovanja različnosti in dostojanstva vsake osebe, poleg tega pa bi bilo potrebno tudi dosledno izvajanje Kurikuluma za vrtce, ki je s svojimi cilji in obširno zastavljenostjo zadosten vir za razpravo o istospolnih družinah. Vzgojiteljice in njihove pomočnice bi torej morale v skladu s Kurikulustom otrokom strokovno in brez zadržkov predstaviti temo homoseksualnosti in istospolnih družin.

VIRI

- BAHOVEC DOLAR, E., BREGAR GOLOBIČ, K. (ur.) (2004), *Šola in vrtec skozi ogledalo: Priročnik za vrtce, šole in starše*. Ljubljana: DZS.
- BERCHT, S. (2006), Nove družine: Enake, drugačne, enakopravne. *Ciciban: priloga za starše*, 3: 24–26.
- HRIBAR, K. (2003), *Vrtci kot utrjevalci – razkrojevalci seksizma*. Ljubljana: FDV (diplomsko delo).
- JOGAN, M. (2006), Ženske v znanosti: Od izključenosti do (popolne) vključenosti. V: *Novi srednji razred in družbene spremembe v Sloveniji*. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo. [Http://alturl.com/ai3jh](http://alturl.com/ai3jh) (7. 7. 2010).
- KOMIDAR, K. (2008), *Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (diplomsko delo).
- KOVAČ ŠEBART, M., KREK, J. (2009), *Vzgojna zasnova javne šole*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Center za študij edukacijskih strategij.
- KOVAČ ŠEBART, M., KUCHAR, R. (ur.) (2009), Homoseksualnost in šola. *Sodobna pedagogika*, 60, 4.
- KUHAR, R. (2009), *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kurikulum za vrtce (1999). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. [Http://alturl.com/faznw](http://alturl.com/faznw) (1. 3. 2010).
- MALJEVAC, S., MAGIČ, J., KUCHAR, R., KOLETNIK, A. (2008), *Vsakdanje življenje istospolno usmerjenih mladih v Sloveniji (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Legebitra. [Http://alturl.com/wzcd0](http://alturl.com/wzcd0) (1. 5. 2010).
- MALJEVAC, S., MAGIČ, J. (2009), Pedri raus!: Homofobično nasilje v šolah. *Sodobna pedagogika*, 60 (126), 4: 90–104.
- Ministrstvo za šolstvo in šport (2010). [Http://alturl.com/9vxb5](http://alturl.com/9vxb5) (10. 5. 2010).
- NOVAK, B. (2004), *Šola in otrokove pravice*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- PAN, M. (2009), Pedagogika in homoseksualnost ali vodenje otrok za nos? *Sodobna pedagogika*, 60, 4: 182–201.
- RENER, T., SEDMAK, M., ŠVAB, A., UREK, M. (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
- RICHARDSON, J., PARNELL, P. (2010). *In s Tango smo trije*. Ljubljana: Modrijan.
- SCHIMEL, L. (2008), *Sosedje in prijatelji*. Ljubljana: Škuc.
- SOBOČAN, A. M. (2008), Istospolne družine. V: Završsek, D. et al. (2008), *Socialno starševstvo kot ključni vidik sodobnih družinskih politik*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Statistični urad RS. [Http://alturl.com/h73s9](http://alturl.com/h73s9) (29. 7. 2010).
- ŠVAB, A., KUCHAR, R. (2005), *Neznosno udobje zasebnosti: Vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- ŠVAB, A., UREK, M. (2006), Nove partnerske in družinske oblike – primer istospolnih partnerskih zvez in družin v Sloveniji. V: Rener, T. et al. (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
- TAKACS, J. (2009), Mlade LGBT-osebe v šoli: Žrtve heteronormativnega zatiranja. *Sodobna pedagogika*, 60 (126), 4: 48–67.
- Zakon o vrtcih (1996). [Http://alturl.com/dz7gr](http://alturl.com/dz7gr) (1. 7. 2010).
- ZAVIRŠEK, D. et al. (2008), *Socialno starševstvo kot ključni vidik sodobnih družinskih politik*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.